

Előszó

Jelen kötet a Károli Gáspár Református Egyetem Rektora által 2022-ben kiírt, az egyetemi karok közötti tudományos párbeszéd és együttműködés élénkítését támogató pályázat keretében készült tanulmányokat tartalmazza. „Kihívások, útkeresések a 20. századi magyar református egyház történetében” címmel indított kutatásunk célja az volt, hogy egyfelől a 20. századi magyar történelem sorsfordító csomópontjaihoz illeszkedve, másfelől a református egyház belső életének összefüggéseiben, esettanulmányokon keresztül elemezze és értelmezze a magyar református egyház 20. századi történetének korábban kevésbé vizsgált jelenségeit, útkereséseit, dilemmáit.

A Trianon utáni, két világháború közötti időszak a református egyházban a vallási megújulásnak, a felekezeti identitás megerősítésének kísérlete, amely valójában egy soktényezős, krízishelyzetként megélt állapotra adott válaszként született. A jól ismert köztörténeti kataklizmák: a vesztes világháború, az azt követő forradalmak, valamint a történelmi Magyarország összeomlásának traumája egy egész nemzedéknek vált meghatározó élményévé. A magyar református egyház pedig különösen nagy megrázkódtatásként élte meg, hogy alig egy generációval az amúgy is megkésett szervezeti egységesülését (1881) követően újból szétszóródott a trianoni utódállamokban, illetve azokon is túl, a diaszpórában. Mindközben a 19. század végére igazgatásilag egységessé vált és teljes vallásszabadságot nyert magyar református egyháznak egyre inkább a modernitás kihívásaival, a tömeges laicizálódás jelenségeivel és megélénkülő egyházpolitikai, illetve teológiai vitákkal kellett szembenéznie. Az egyház egymással is vitázó irányzatai közötti különbségek az azonos hittani meggyőződés mellett eltérő kulturális, társadalmi és történeti összetevők mentén tagolták a reformátusság sokszínű válaszait. A megújulási törekvések nyomán a 20. századra a református egyház teológiai-szellemi élete a korábbiakhoz képest rétegzettebb lett.

Míg a két világháború közötti református egyház – az ellentmondások mellett is – gyarapodó korszakát élte, a szélsőjobbról, majd a szélsőbal felől érkező totális ideológiák, illetve a német majd a szovjet megszállás nyomán kiépülő diktatúrák az egyházat korábban nem tapasztalt gyökeresen új helyzet, nehéz dilemmák sorozata elé állította. A második világháború

után pedig az egyház és az állam viszonyának kölcsönös együttműködésen alapuló újrendezését kezdetektől kényszerpályára állították a hatalom totális kisajátítására törő kommunista párt törekvései, amelyek egyre leplezetlenebbül a vallásos hagyományrendszer megtörésére és a világnézeti és politikai ellenfélként kezelt egyházak kiszorítására irányultak. A meghirdetett elvekkel ellentétben pedig legkevésbé sem az állam és az egyház szétválasztásához, hanem az egyházi önrendelkezés elvesztéséhez, a pártállami ellenőrzés kiteljesedéséhez és az egyház teljes anyagi kiszolgáltatottságához vezettek. A kommunista pártvezetés ráadásul az egyházon belüli valós törésvonalakat kihasználva, főszabályként az új, lojális egyházvezetésen keresztül igyekezett érvényesíteni elnyomó egyházpolitikáját, illetve saját politikai és propagandacéljai szolgálatába állítani az egyház tanítását. A totális rendszerek kihívásaira adott egyházi válaszreakciók, teológiai reflexiók, egyéni és közösségi magatartásminták feltárása és elemzése még számos kutatási lehetőséget tartogat.

Kutatásaink során mindezen komplex folyamatok egy-egy jelenségét vizsgáltuk, primer források bevonásával, interdiszciplináris megközelítésben. Az egyetem négy karán (a hittudományi karon, jogkaron, bölcsészkaron, pedagógiai karon) működő oktatók és doktoranduszok megszólításával olyan, eddig kevésbé vizsgált kérdéskörökre kerestük a választ, hogy milyen lenyomatot őriznek a fennmaradt írásos források a modernitás kihívásairól, majd a kommunista diktatúra elnyomására adott sokszor ellentmondásos egyházi válaszokról, teológiai reflexiókról, cselekvési stratégiákról az állam–egyház viszonylatában, a teológiai diskurzus síkján, a belső egyházi élet különböző területein (például liturgia, oktatás, egyesületek) és egyéni életpályák tükrében.

A szerkesztők nevében Kiss Réka